

Pravica do članstva kot človekova pravica

Benhabib, Seyla (2010): *Pravice drugih: Tujci, rezidenti in državljani*. Ljubljana: Krtina.

V ZDA delujoča politična filozofinja Seyla Benhabib se s pričujočo zbirko predavanj umešča v krog tistih, ki zagovarjajo sprostitev nekaterih zakoreninjenih ovir, ki so do sedaj največkrat onemogočale ali vsaj zelo otežile vstopanje množicam migrantov v ciljne države. V razpravi, ki je razdeljena na pet poglavij, avtorica zagovarja *pravico do članstva* oziroma *zahteve po državljanstvu* začasno prebivajočih kot splošno človekovo pravico prek interpretacije Kantovega kozmopolitskega prava; *pravice do pravic* Hannah Arendt in sodobnih novokantovskih teorij globalne pravičnosti. Z analizo EU pa pokaže na preobrazbe koncepta državljanstva in ponudi primer praks demokratičnih iteracij vključno z zagovorom kozmopolitskega državljanstva.

V prvem poglavju avtorica zagovarja drugačen, bolj vključujoč pristop pri urejanju vstopanja tujcev na ozemlja suverenih držav na podlagi Kantovega spisa »K večnemu miru« in zlasti njegovega koncepta *obiska*. Kantov *obisk* temelji na pravici vseh ljudi, da se drugim ponudijo v družbo, in predstavlja pogoj splošne »hospitalitete« svetovljanskega prava. Ta pravica naj bi pripadala vsakemu človeku, vendar jo je po Kantu mogoče omejevati, denimo z razlogi samoohranitve.

Razprava se nadaljuje s premislekom o naraščanju tega, čemur danes rečemo pravica in človeko-

va pravica ob delu Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, v katerem opozarja ne nekaj skorajda samoumevnega: o človekovih pravicah je smiselno govoriti šele tedaj, ko se tudi udeležajo, pri čemer denimo pravica do življenja ne more biti interpretirana le kot golo živetarjenje, pravica do gibanja pa ne le kot svobodno tavanje po telesu »suverena«. Po mnenju Benhabib pa se v arendtovski »pravici do imeti pravice« med seboj hkrati povezuje moralni imperativ zahteve po članstvu v neki človeški skupnosti in civilno-pravna raba. Šlo naj bi za korelacijo pravic z obveznostmi, ko je prva raven, pravica do članstva, že izpolnjena.

Do tu se zdi izpeljava konsistentna. Če namreč človekove pravice zunaj članstva niso izvedljive, je treba najprej zagotoviti članstvo. Toda, kdo oziroma kaj naj izpelje prepoznanje takšnega članstva? Po mnenju obeh političnih filozofinj še vedno država v svetovni zbirki držav, saj nista naklonjeni niti ideji »svetovne vlade« niti državnocentričnemu modelu, ki naj bi bil dominanten v obdobju 20. stoletja. Vseeno se zdi, da bi v neki idealni obliki prav nekakšna »svetovna država« z neko svetovno vlado, vsaj načeloma, lahko zagotavljala članstvo vsem ljudem. Benhabib zavrača to možnost, vendar iz razprave ni povsem jasno, čemu bi bila neka svetovna vlada »manj demokratična«, manj primerna od sedanjih državnih »vladavin«. Protislovje med suverenostjo in človekovimi pravicami ali med partikularno enakostjo na ravni države in univerzalno moralno enakostjo na ravni sveta se torej nadaljuje. Dokler bodo človeška bitja želela živeti v sistemu držav, bo to precej nujno proizvajalo tudi tiste, ki bodo ostajali zunaj.

V naslednjem poglavju Benhabib zavrača argumentacije dveh normativnih teorij: teoriji *razdeljevalne pravičnosti* ugovarja, da se vprašanja pravičnega članstva ne da skrbeti na vprašanja pravičnejšega razdeljevanja; teoriji *zatona državljanstva* pa nasprotuje, ker naj bi njene ideje o ogroženosti domnevno kulturno »homogenih« ljudstev ne zdržale resnejše presoje.

Tako Benhabib predlaga reformulacijo človekovih pravic. Opira se na lastno razumevanje »diskurza« v smislu diskurzivne etike v odnosih med človeškimi bitji, ki želijo smiselno in razumno urejati medsebojna razmerja. Sledeč temu je treba po njenem mnenju spoštovati predvsem človeško sposobnost za »komunikativno svobodo«, kajti človekove temeljne norme naj bi bile tiste, ki podpirajo in omogočajo osebno avtonomijo v smislu izvajanja temeljne pravice, to je pravice do upravičenja.

Vpeljava sposobnosti za komunikativno svobodo kot temeljne pravice je vsekakor pomembna, verjetno pa jo je mogoče interpretirati celo malce širše, kot to stori Benhabib. Kajti navzlic temu, da naj bi komunikativna svoboda pripadala sleherniku (vsaj tistemu, ki je tega zmožen, za tega nezmožne Benhabib zagovarja načelo zagovornišтва), to še ne pomeni, da avtorica zagovarja enakost izhodiščnih pozicij obeh vpletenih strani. Suveren lahko po njenem namreč legitimno postavlja pogoje za vključitev, ne da bi pri določanju teh pogojev lahko sodeloval ta, na katerega se ti pogoji nanašajo. V tej argumentaciji ima suveren pravico postavljati pogoje za članstvo v svojem telesu, toda ne na podlagi naključnih »neizbranih« okoliščin (jezik, spol ipd.). V tovrstnem moralnem dialogu naj bi bili potemtakem veljavni edinole tisti razlogi za odrekanje možnosti članstva, ki bi bili enako sprejemljivi za obe strani. Dopustni kriteriji za pridobitev članstva pa naj bi od potencialnih članov vendarle lahko zahtevali določene spretnosti, usposobljenosti in tudi vire, saj naj ne bi zanikali osnovne komunikativne svobode.

Avtorica večkrat omenja pravice in dolžnosti suverena do svojega prebivalstva, denimo z izpeljevanjem ustrezne zakonodaje, kar je povsem smiselno. Ko pa zagovarja pravico suverena, da omejuje priseljevanje in pri tem navaja naravo potrebnih in legitimnih kriterijev, se zgodba nemara zaplete. Zdi se, da Benhabib pravzaprav ne utemelji najbolje, čemu bi suveren legitimno nekomu lahko odrekal pravico do članstva.

Čemu bi denimo imel suveren pravico preprečiti prihod nekaj milijonov ljudi v Italijo ali EU v obdobju nekaj mesecev? Bi to ogrozilo katero od dimenzij »suverenosti«, vzdržno količino razpoložljivih virov za že vključeno prebivalstvo ali morebiti kaj tretjega? V avtoričinem zagovoru kozmopolitskega univerzalizma človekovih pravic se omenja tudi »nabor« posebnih kriterijev, ki naj bi zadostili pravici do komunikativne svobode. Toda ni si težko zamisliti situacijo, v kateri bi neki potencialen član – v omenjenem moralnem dialogu, ki bi se izpeljal ob izraženi želji do članstva – tega pridobil lažje, če bi, denimo, imel doktorat iz atomske fizike, česar ni mogoče preprosto umestiti med »izbrane okoliščine«. Bi bilo to morda legitimno zaradi tega, ker je tako izobražen človek *intrinzično* več vreden od tistega, ki bi na vrata suverena potkal brez kakršnekoli formalno priznane izobrazbe? Ali potemtakem suveren lahko v takšni primerih legitimno presoja na podlagi posebnih koristi, ki bi mu jih prinesel takšen član? V argumentaciji, ki zagovarja kriterij »neizbranih okoliščin«, težko, kajti, tudi visoka izobrazba ni nujno (zgolj) izbrana okoliščina.

V zadnjih dveh poglavjih avtorica ugotavlja, da se model, po katerem je državljanstvo ali narodna pripadnost pomenila ekskluziven vir korpusa državljanskih, socialnih in političnih pravic, spreminja v smeri »drobljenja« državljanstva. Sedaj je v EU mogoče naleteti na ljudi, ki uživajo zgolj enega od zgornjih sklopov pravic. Pri tem Benhabib omenja primer »mestnega državljanstva«, kjer stalni prebivalci nekega mesta lahko sodelujejo na mestnih volitvah ne glede na njihov siceršnji status v širši državi.

Kozmopolitske norme naj bi tako vstopale v pravni red posameznih političnih skupnosti, s čimer naj bi se v »kozmopolitskem federalizmu« držav pravice širile na posameznike bolj na osnovi kraja prebivanja kot pa na osnovi kulturnih identitet. Na tem mestu avtorica vpeljuje koncept demokratičnih iteracij, torej javne razprave, posvetovanja in izmenjave, ki še

vedno izpodbijajo univerzalistične zahteve po pravicah, a jih obenem, s sklicevanjem nanje, tudi kontekstualizirajo. Primer demokratičnih iteracij predstavi z analizo »afer« z rutami v Franciji in Nemčiji v devetdesetih letih.

Vpeljavo »demokratičnih iteracij« bi lahko razumeli kot precej hvalevreden poskus poziva članom in članicam »liberalnih demokracij«, naj se aktivneje lotevajo političnega delovanja. A še pred tem bi se nemara morali lotiti prav pojma »liberalne demokracije«, ki ga Benhabib in tudi mnogi drugi avtorji pogosto precej nekritično uporabljajo. Katere družbe, vsaj v zadnjih desetletjih veljajo za vzor tega modela? V mnogih diskurzih zagotovo ZDA, ki pa jih bolj ali manj na vseh ključnih ravneh obvladujeta zlasti dve strankarsko obarvani »oligarhiji«. Poleg tega se v družbi liberalnih demokracij lahko znajdejo tudi nekatere ustavne monarhije (Norveška, Švedska, Anglija), pri čemer ni povsem jasno, kako je lahko neka država ustavna kraljevina, torej kraljevina z ustavo, obenem pa tudi demokracija? Ali obratno: kako je neka država lahko demokracija, obenem pa tudi (ustavna) kraljevina? Mnoge »liberalne demokracije« (tudi Slovenija) pravkar sodelujejo v nekaterih vojnah (Irak, Afganistan), ki bi jih precej težko imeli za »pravične« (če je kaj takega sploh mogoče resno upravičiti). Kot uspešna liberalna demokracija so ZDA pred zgolj nekaj desetletji svojo »uspešnost« že dokazovale in dokazale v vojni v Vietnamu, v kateri so dobesedno iztrebile tri milijone prebivalcev Vietnama. Pravzaprav si niti ni tako težko zamisliti svetovne vlade v neki svetovni državi, ki bi bila vsaj toliko liberalnodemokratična, kot so dandanes mnoge »liberalne demokracije«.

Poleg tega model kozmopolitske federacije z zagovorom pravice do članstva nekako odmisli, da noben tujec ni nikdar »kulturno« (ali ideološko) nepopisan list, kar pomeni, da lahko svoje predstave o dobrem življenju, v zelo pomembnem deležu, gradi prav na osnovah teh »kultur« in ideologij, ki jih nosi s seboj. Bi po pozitivnem odgovoru s strani suverena takšen

tujec moral pozabiti denimo na svoj jezik? Bi to bila v tako postavljenem kozmopolitizmu legitimna zahteva suverena? Kako bi se ta model, vsaj na normativni ravni, spopadel z zahtevo pravkar naturaliziranega prebivalca, s katero bi od države zahteval financiranje dela izobraževanja svojega otroka v svojem jeziku? Tega odgovora takšen model ne ponuja. Ponuja pa ga, med drugimi, model (liberalnega) multikulturalizma, ki ga že kaki dve desetletji aktivno zagovarja denimo Will Kymlicka.

Seyla Benhabib se v knjigi *Pravice drugih, tujci, rezidenti in državljani* zavzema za: moralni univerzalizem, kozmopolitski federalizem; prepustne, ne pa odprte meje; pravice beguncev, azilantov; pravico demokracij, da urejajo prehod od prvega sprejema k polnemu članstvu; podreditev zakonov o naturalizaciji normam človekovih pravic; pridobitev državljanstva tam že živečih tujcev ter dekriminilizacijo migracijskih gibanj. Zlasti pa avtorica zagovarja, da bi pravica do državljanskih in političnih pravic morala biti poslej obravnavana kot človekova pravica, kar pomeni, da bi po sprejemu tujca odpadle tudi (dosedanje) ovire na poti k enakopravnemu članstvu. Idejo, da bi pravica do državljanskih in političnih pravic postala človekova pravica, velja podpreti, kajti, tudi po našem mnenju, ni več mogoče prepričljivo zagovarjati stalnega tujstva za prebivalce, ki že bivajo znotraj meja neke države. Vendar pa ta model ne pojasni dovolj natančno, na podlagi česa naj bi suveren smel legitimno ovirati priseljevanja tujcev. Obenem se zdi, da zagovor kriterijev, po katerih bi v predstavljenem kozmopolitizmu suveren smel izbirati bodoče člane, pravzaprav ni najbolj konsistenten že z nekaterimi prehodno postavljenimi izhodišči. Navsezadnje iz razprave tudi ni mogoče čisto jasno razbrati, zakaj naj bi bilo vprašanje transnacionalnih gibanj, ki predstavlja rdečo nit knjige, v novem stoletju tako poglobitno. Mar niso vsaj enako, če ne celo bolj pomembna vprašanja, ki pogosto ždijo v ozadju mnogih notranjih in zunanjih migracij,

zlasti (svetovna) revščina, neenakosti, ekologija in nenazadnje nasilje v obliki državnega terorizma ter notranjih spopadov?

Knjiga *Pravice drugih, Tujci, rezidenti in državljani* predstavlja hvalevreden poskus konsistentno urejene razprave o pravicah ljudi, ki pri prečkanju meja sodobnih držav pogosto obstanejo v nekakšnem vmesnem prostoru, v katerem se jim, navzlic univerzalni naravi ideje človekovih pravic, ne priznavajo nekatere temeljne pravice, zelo pogosto pa se jim, vsaj posredno, kot v primeru prisilnega vračanja na vojna področja, krši celo tista najosnovnejša, pravica do življenja. Koliko je pri tem avtorica knjige prepričljiva, naj presodi vsak bralec/bralca zase. Vsekakor pa bi morala biti vprašanja, ki jih ta knjiga načenja, tudi po sedmih letih od njenega izida, še kako pomembna tudi za sorodne premisleke v različnih interpretativnih okvirjih, tudi v liberalnodemokratski Sloveniji.